

20. Козюбра М. Правовий закон: проблема критеріїв / М. Козюбра // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. — № 2-3 (33-34).
21. Cohen S. Crime and politics: spot the difference // British Journal of Sociology. — 1996. — Vol. 47, N 1.
22. Лукашук И. И. Формы международного права в международной нормативной системе / И. И. Лукашук. — М., 1997.

Анотація

Зелінська Н. А. Природно-правова інтерпретація поняття «міжнародний злочин». — Стаття.

У статті розглядається становлення поняття «міжнародний злочин» в контексті природно-правової доктрини. Зазначається, що поняття «міжнародний злочин» складалося як правова категорія під впливом природно-правових поглядів. У пошуку «абсолютної злочинності» міжнародне право спирається на універсальну теорію прав людини. Концепція міжнародно-правового злочину базується на захисті загальнолюдських цінностей незалежно від того, чи заборонене зазіхання на них у національному праві.

Ключові слова: міжнародний злочин, природно-правова доктрина, права людини, загальнолюдські цінності.

Summary

Zelinska N. A. Natural Legal Interpretation of an International Crime Notion. — Article.

The article considers formation of an international crime definition in the context of the natural law concept. It is suggested that the notion of international crime as a legal category has been developing under influence of natural law views. In search of absolute crime, international law refers to the universal doctrine of human rights. The concept of international legal crime is based on the protection of values regardless of criminalization of respective offences on the national level.

Keywords: international crime, nature legal doctrine, human rights, universal values.

УДК 801.73+22.07

І. А. Бальжик

ГЕРМЕНЕВТИКА ТА ЕКЗЕГЕЗА: ЄДНІСТЬ ТА ВІДМІННІСТЬ

Герменевтика становить одне з найважливіших джерел сучасної методології в галузі теорії тлумачення права, заснованої на визнанні принципової ролі мови для адекватної інтерпретації та розуміння правових явищ [1, 3].

Термін «герменевтика» (від грецьк. *hermeneutikos*) позначає мистецтво тлумачення, роз'яснення. Основними поняттями герменевтики є «зміст», «авторитет», «традиція», «інтерпретація», «герменевтичне коло», «частина й ціле». Але центральне місце серед них належить поняттю «розуміння».

Під герменевтикою розуміється один з основних методів тлумачення прихованого (внутрішнього) змісту тексту [2, 38]. Найбільш стрімке зростання теоретичного інтересу до герменевтики, як основного серед існуючих донині методів осмислення тексту, сталося в останні часи у зв'язку з бурхливим розвитком нового, когнітивного напрямку у вивченні мови. Вважається, що феномен герменевтики допомагає розкрити складний процес взаємодії мови і мислення.

Фактично герменевтика народилася в епоху німецького теолога Ф. Шлейєрмахера зі сплаву біблійної екзегези, класичної філології та юриспруденції, вважає професор філософії П. Рікьор (Франція). Герменевтика, за Рікьором, — це «...теорія операцій розуміння в їхньому співвідношенні з інтерпретацією текстів; слово «герменевтика» означає не що інше, як послідовне здійснювання інтерпретації. Під послідовністю мається на увазі таке: якщо тлумаченням називати сукупність прийомів, застосовуваних безпосередньо до певних текстів, то герменевтика буде дисципліною другого порядку, застосовуваною до загальних правил тлумачення.

Таким чином, слід встановити співвідношення між поняттями інтерпретації та розуміння. Розуміння — це мистецтво збагнення значення знаків, переданих однією свідомістю та сприйманих іншими свідомостями через їх зовнішнє вираження (жести, пози і, звичайно, мовлення). Ціль розуміння — здійснити перехід від цього вираження до того, що є основною інтенцією знака, і вийти зовні через вираження. Будь-який слід або відбиток, будь-який документ або пам'ятник, будь-який архів можуть бути письмово зафіксовані і закликають до інтерпретації. Важливо дотримуватися точності в термінології і закріпити слово «розуміння» за загальним явищем проникнення в іншу свідомість за допомогою зовнішнього позначення, а слово «інтерпретація» вживати щодо розуміння, спрямованого на зафіксовані в писемній формі знаки» [3, 47].

Яскравим представником герменевтичного напрямку початку ХХ століття є й російський філософ Г. Г. Шпет [4, 51].

Методичне вивчення герменевтики та галузей її застосування почалося у Новітній час, але практична й теоретична розробка відповідних понять, процедур, проблем здійснювалася задовго до цього. Саме герменевтичному мистецтву розуміння присвячена праця Арістотеля «Про тлумачення», в якій йдеться про теорію судження, речення, граматики тощо.

Поряд із терміном «герменевтика» в античності та середньовіччі використовувався термін «екзегеза», що означав у давньогрецькій мові тлумачення пророцтв, сакральних текстів, а згодом закріпився за ранньохристиянськими тлумаченнями Святого Письма. Обом грецьким термінам — «герменевтика» і «екзегеза» — у латинській мові відповідає термін *interpretatio* (трактування, висвітлення).

Екзегетика (*exegetikos* (грецьк.) — роз'яснючий) часто розуміється як розділ герменевтики, який розшифровує і сприяє розумінню біблійних текстів. Однак від герменевтики вона відрізняється предметом тлумачення, хоча принципи його залишаються такими самими. Роз'яснення веде до цілісного розуміння і повинне впливати з якоїсь логіки. Наприклад, роз'яснення граматичних правил приводить до розуміння мови. Проте сучасна логіка відрізняється від логіки минулого, тому одна й та сама подія тлумачиться по-різному, зокрема, виходячи з дисциплін, що були вчора або є сьогодні, а також виходячи з докільного контексту події. Різноманітні тлумачення того самого тексту, висловлення є причиною не тільки конфлікту релігійних конфесій, культур та

етносів, але й простою причиною незрозуміння однієї людини іншою (T. van Dijk, 1989) [5, 7].

В епоху патристики, коли на перше місце висувалася святоотцівська спадщина, екзегетичне й герменевтичне не було роз'єднано. Тому у Василя Великого ми знайдемо достатньо таких обґрунтувань богосвідомості, які мають раціональний характер, які апелюють до досвіду аристотелівської логіки. Жоден із західних богословів, що займалися інтерпретацією Святого Письма, не виділив як ключову тезу один момент. Василь Великий говорить, що вони багато про що сказали в тлумаченні природи, але не сказали головного, того, про що взагалі не можна сказати будь-що розумове — що спочатку Бог створив небо. Саме ця посилка і є основоположною, яка відрізняє розвиток богослов'я на Сході й на Заході. Західне богослов'я прагнуло обґрунтувати самий акт утворення з природи Бога, із сутності Бога, а візантійське богослов'я, навпаки, саму сутність Бога визнавало як аргумент неможливості абсолютного знання. Ця принципова розбіжність існувала споконвічно, однак епоха розмежування між східним і західним богослов'ям відбувається у період, коли формується традиція афонського ісихазму.

Екзегеза ніколи не ставить собі за мету виявлення сутностей, ніколи не прагне виявити зміст, інтерпретувати. Головне значення й ціль екзегези: утвердити віру. Можна підкріпити цю думку цитатою з Послання до Колосян 2.8: «Дивіться, братіі, щоб будь-хто не захопив вас філософією і пустою звабою, за переказом людським, за стихіями світу, а не за Христом...». Це дуже цікаве положення, що показує дві форми богослов'я, богоусвідомлення. За стихією світу — означає через вивчення природи, через з'ясування якогось внутрішнього змісту тексту. А за Христом? Христос завжди висловлював проблему віри. Наведемо приклад: Христос виступає перед народом і розповідає притчу про насіння: «От впало насіння на кам'янистий ґрунт — воно не проросло; потрапило на узбіччя дороги — проросло, але загинуло під променями сонця ... а от потрапило воно на родючий ґрунт, дало паросток і дало плоди». Христос нікому не нав'язував своєї віри, він просто казав, якщо умови сприяють, щоб людина увірвала, то віра зросте у багато разів. Отже притча орієнтована лише на утвердження віри. Це й є не що інше, як розуміння Бога, богослов'я за Христом.

А як це втілюється у екзегезі? Екзегеза на відміну від герменевтики, яка пов'язана із логікою, пов'язана із риторикою. Тому можна навіть казати, що східне богослов'я орієнтоване на так звану риторичну екзегезу. Це дуже важливий момент, оскільки у Візантії риторика була найголовнішим предметом викладання у школах, монастирях, візантійських університетах, у якому з III по XIV століття превалювало переважне значення риторичної екзегези.

Яким чином риторика допомагає нам розкрити зміст екзегези? Структуру риторичного мовлення становлять п'ять елементів: *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memoria*, *actio*. Інвенція — це вибір відповідних текстів зі Святого Письма. Диспозиція — це розміщення матеріалу. Елоквенція — стилістичне оформлення мовлення, красномовство. Саме цей елемент цікавить нас якнайбільше, тому що в структурі риторичного мовлення, а отже, і в розкритті сутності екзе-

гези першорядне значення має *elocutio*. Що стосується *memorio* — це пам'ять, *actio* — це проголошення.

Екзегеза — це процедура утвердження віри (не пізнання), ніякого відношення до гносеології вона не має. У цьому зв'язку розглянемо на чому може будуватися пізнання (богослов'я за Христом)? Наприклад, візьмемо цитату з Послання до Коринфян: «Якщо Христос не вмер і не воскрес, то й віра наша марна». Осмислення даного тексту не можна піддавати розумовому аналізу, тому що це предмет віри. Щоб екзегетично оформити цю тезу з Євангелія, на її підтвердження необхідно знайти свідчення самого Святого Письма. Відомий Петро Дамаскін, богослов XII століття, саме вихваляючи грецьких богословів, казав: «Якщо нам дорікнуть, що ми від себе щось кажемо, то це буде даремний докір, тому що нічого від себе ми не кажемо, але свідчення Святого Письма підтверджуємо текстами самого ж Святого Письма». Це один рівень підтвердження, але ми можемо знайти й інший рівень, наприклад, звертаючись до святоотцівської спадщини (творів Отців Церкви). Таким чином, Святе Письмо та перекази Отців Церкви — це єдині джерела, які повинні взаємопідтверджувати одне одного, але при цьому підтвердження не означає поглиблене розуміння змісту. Тому що у самому факті воскресіння Христа немає того змісту, який може бути раціоналізовано. Смерть може бути раціоналізована, його воскресіння — ні. Отже, першорядне значення має утвердження віри.

Екзегеза — завжди утвердження віри. Вона завжди припускає закріплення віри і ніколи — розкриття змісту. Якщо намогтися якоюсь формулою виразити відмінності екзегетичного і герменевтичного способу богоусвідомлення, то для риторичної екзегези формула одна: «як...так» — риторичне уподібнення, порівняння, протиставлення. А якщо ми візьмемо герменевтичний спосіб богоусвідомлення, то на перше місце висувуються чисто силогістичні схеми: «якщо ... то». Відмінність між цими речами колосальна. Якщо візьмемо трактати Мартіна Лютера, Августина [6, 441], то виявиться перевага формули «якщо ... то», що йде від античності, від логіки, пов'язаної із традицією аристотелівських силогізмів. Тут припускається, що вихідна посилка деякою мірою є об'єктивною і істинною. (Людина — є тварина, людина — смертна, Сократ — людина, отже Сократ — смертний.) У формулі герменевтики первісна посилка є більш-менш істинною, тому висновок, що виходить з посилок, неодмінно має статус істинності. Сам по собі цей висновок припускає збагнення істини, яка має смисл. Безглуздої істини не існує.

Суть екзегези у тому, що вона указує напрям віри. Екзегетування — це властивість закріплення віри, і будь-яка риторико-екзегетична мова, у першу чергу, припускає настанову на закріплення віри.

Екзегетика завжди має справу зі священним текстом. Це можна проілюструвати на наступному прикладі. У XIII ст. був чудовий письменник Епіфаній Премудрий. З його ім'ям пов'язана традиція «плетіння слів». Це — елоквенція, але абсолютно богословська за змістом; це — стилістика, що виражає цілком богословські устремління. Що означає «плетіння слів»? Численні сторінки, присвячені тринітаризму, Епіфаній складає з цитат, узятих зі Старого

й Нового завітів. Він «склеює» їх так майстерно, що не видно «швів». Його «плетіння слівес» було такої високої якості, що з цих цитат неможливо було усвідомити, що вони взяті з різних текстів. Плетіння слівес — це життєпис Святого словами Святого Письма. Плетіння слівес — це додаткове підтвердження того, що екзегеза нічого не доводить, нічого не витлумачує, а тільки демонструє будь-що за допомогою свідчень тексту. Аргументом, підсилюючим значення даного тексту, є свідчення Святого Письма.

Герменевтика розкриває суть, не орієнтуючи людину на діяльність. Розкриваючи зміст, вона не пропонує моральних констант, які обумовлюють поведінку, не виховує особистість. Тому західноєвропейська філософія ухилялася через гносеологію від виховних, моралістичних цілей. Російська філософія не займалася гносеологією, тому що на перше місце ставила не знання, а діяльність, дію. Таким чином, Ніл Сорський, міркуючи, як слід шукати принципи, які визначили б характер дії, вирішує проблему дуже просто: я зіставляю тексти і найголовніший текст, який має для мене значення — це віросповідний текст, а віросповідний текст — це формула моральної дії. У цьому полягає суть екзегези. Екзегеза визначає напрямок віри та встановлює принципи діяльності людини. У цьому і є принципова відмінність екзегетування від герменевтичної настанови.

Таким чином, в основі екзегетичного принципу лежать два моменти: по-перше, екзегеза є настанова на утвердження віри, і, по-друге, сама віра є умовою моральної дії. Герменевтика висуває на перше місце розуміння, з'ясування змісту. І в цьому полягає їх принципова відмінність [7, 21].

Література

1. Хабибулина П. И. Политико-правовые проблемы семиотического анализа языка закона (теоретико-методологическое исследование): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / П. И. Хабибулина; Каф. теории права и государства Санкт-Петербургского университета МВД России. — С.Пб., 2001. — 24 с.
2. Welber D. E. Positionen der Literaturwissenschaft. Acht Modellanalysen am Beispiel von Kleists «Das Erdbeben in Chili» / David E. Welber. — München: Beck, 1987. — S. 38 ff.
3. Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика. // Московские лекции и интервью / Рос. акад. наук, Ин-т философии. — М.: АО «Капи»: Изд. центр Academia, 1995. — С. 149.
4. Шпет Г. Г. Первый опыт логики исторических наук // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. — 1996. — № 5. — С. 47–67.
5. Самохвалов В. П. Психиатрическая герменевтика: обоснование направления // Таврический журнал психиатрии. — 2002. — № 3(20). — С. 4–11.
6. Августин Блаженный. Христианская наука, или Основания святой герменевтики и церковного краспоречия / Августин Блаженный. — К., 1835. — 453 с.
7. Замалеев А. Ф. Русская религиозная философия XI–XX вв. / А. Ф. Замалеев. — С.Пб.: Изд. Дом Санкт-Петербург. ун-та, 2007. — 121 с.

Анотація

Бальжик І. А. Герменевтика та екзегеза: єдність та відмінність. — Стаття.

Поряд із терміном «герменевтика» в античності та середньовіччі використовувався термін «екзегеза», що означав у давньогрецькій мові тлумачення пророцтв, сакральних текстів, а згодом закріпився за рашьохристиянськими тлумаченнями Святого Письма. Обом грецьким термінам — «герменевтика» і «екзегеза» — у латинській мові відповідає термін *interpretatio* (трактування, висвітлення). Екзегетика часто розуміється як розділ герменевтики, який розшифровує і сприяє розумінню біблійних текстів. Однак від герменевтики вона відрізняється предметом тлумачення.

Герменевтика розкриває суть, не орієнтуючи людину на діяльність. Розкриваючи зміст вона не пропонує моральних констант, які обумовлюють поведінку, не виховує особистість. Екзегеза визначає напрямки віри та встановлює принципи діяльності людини.

Ключові слова: герменевтика, екзегеза, зміст, біблійний текст, тлумачення, інтерпретація, розуміння.

Summary

Balzhik I. A. Hermeneutics and Exegesis: general and different. — Article.

In antiquity and the Middle Ages the term «exegesis» (from Greek *exegeomai*) was used equally with the term «hermeneutics», meaning in Ancient Greek language interpretation of prophecies, sacral texts, and then allotted to early Christian Holy Writ interpretation. To both Greek terms — «hermeneutics» and «exegesis» — in Latin language corresponds the term *interpretatio* (treatment, elucidation). Exegesis is often understood as a section of hermeneutics, deciphering and promoting understanding of the biblical texts. However it differs from hermeneutics in the subject of interpretation. Hermeneutics reveals an essence, without focusing the person on activity. It reveals the essence but does not offer the moral constants defining behaviour and does not educate the person. Exegesis defines the direction of belief and establishes principles of the person's activity.

Keywords: hermeneutics, exegesis, sense, the biblical text, interpretation (treatment), understanding.

УДК 348.97:801.73:297.18

Х. Бехруз

ГЕРМЕНЕВТИКА В ДОСЛІДЖЕННІ КОРАНУ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО ДЖЕРЕЛА ІСЛАМСЬКОГО ПРАВА

Дослідження генезису ісламського права, концептуальних основ, динаміки його розвитку і механізму дії повинно ґрунтуватися на відмові від пануючого методологічного монізму, що базувався на європоцентризмі, пануючому довгий час у теоретико-історичному вивченні суспільних, в т.ч. державно-правових, явищ, і це обумовлює мобілізацію плюралізму у виборі методологічних підходів, принципів і прийомів.

Для досягнення цієї мети необхідно широко використовувати такі підходи, вироблені в рамках сучасної методології гуманітарних наук, як цивілізаційний, системний, аксіологічний і герменевтика, що дозволяє глибше розкрити суть такого складного явища, як ісламське право, прослідити його еволюцію, реально оцінити його роль у функціонуванні національних правових систем сучасних ісламських держав.

Найважливіша роль у вивченні ісламського права взагалі і Корану як фундаментального його джерела відводиться герменевтиці, використання якої є головною вимогою і гарантом досягнення об'єктивних результатів дослідження і найбільш відповідає реаліям сучасного правового розвитку.

Герменевтика розуміється як наука про правила тлумачення, породжена необхідністю роз'яснення і конкретизації біблійних текстів, творів поетів, письменників, філософів, учених, що ґрунтуються на процесі інтерпретації на стикі мови і життєвого досвіду. Вважається, що жодне тлумачення тексту не може